

بررسی وضعیت سالمندان با تأکید بر نقش رسانه‌ها در تکریم جایگاه آنان در خانواده

زهرا سمواتی^۱

این مقاله در فصلنامه پژوهش راهبردی شماره پنجم به چاپ رسیده است.

چکیده

این پژوهش که از نوع کاربردی است با استفاده از روش کتابخانه‌ای اقدام به گردآوری اطلاعات نموده و هدف آن تبیین شناخت اجمالی از وضعیت سالمندان در کشور و ارائه راهکارهایی برای استفاده بهتر از نقش رسانه‌ها در تکریم جایگاه و بهبود وضعیت آنان در جامعه می‌باشد. شرایط خاص بهداشت و درمان و معیشت این گروه که از اقتضائات دوران پیری است، ضرورت ارائه خدمات رفاهی و اجتماعی به آنان را پیش از نمایان می‌سازد. در کشور ما نحوه ارائه این خدمات در مقایسه با کشورهای توسعه یافته تر که نظام رفاهی منسجم و ریشه‌داری دارند از وضعیتی مطلوب برخوردار نیست. می‌توان این طور ادعا کرد که فرهنگ سازی برای تکریم سالمندان و تقویت اثربخشی نهادهای عمومی ذیربطری برای این مهم، بیشتر از طریق توسعه مشارکت سازمان یافته و نهادینه مردم، در قالب نهادها و تشکل‌های جامعه مدنی، امکان پذیر می‌شود. یکی از موثرترین این نهادها، همان رسانه‌ها می‌باشند. در این پژوهش ضمن بررسی وضعیت سالمندان کشور در حوزه‌های مختلف، نقش رسانه‌ها و کارکرد آنها در جهت آگاهی بخشی بیشتر جامعه نسبت به جایگاه سالمندان و تغییر نگرش مردم نسبت به آنان مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی

سالمند، خدمات اجتماعی، فرهنگ سازی، رسانه

۱- پژوهشگر و مدرس دانشگاه

مقدمه

در صد بالتبه بالای جمعیت سالمند در بسیاری از کشورهای توسعه یافته موجب شده است که نظام تأمین اجتماعی معطوف به ارائه راهکارهایی برای توجه بیشتر به وضعیت بهداشت و سلامت و نیازهای دوران بازنیستگی سالمندان شود. در ایران از مدت‌ها قبل مقدمات برنامه سالمندان ایجاد شده است و بر این اساس نهادهای مختلفی از جمله شورای سالمندان، شورای عالی رفاه و تأمین اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی وظیفه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هماهنگی برای این گروه را عهده دار شده‌اند. هماهنگی ملی میان دستگاه‌های اجرایی مرتبط با امور سالمندی از یک سو و سازمان‌های مردم نهاد مرتبط از سوی دیگر، برای ارتقا و بهبود وضعیت و شرایط زندگی سالمندان یک ضرورت است. اما در کنار مسائل بهداشتی درمانی که از مسائل اولویت‌دار پیش روی جمعیت سالمند می‌باشد، مسئله تکریم و احترام به حقوق و شخصیت این بخش از جامعه نیز بسیار حائز اهمیت است. سالخوردگی^۱ تجربه‌ای است که ممکن است اکثر افراد آن را دوست نداشته باشند اما چاره‌ای جز پذیرش آن ندارند. سالخوردگی ناشی از دو مشکل عمده افت توانایی‌های جسمی و کمرنگ شدن توانایی‌های روانشناختی است که از غلبه یافتن سالمندان بر ناتوانی‌های پیری، حفظ عزت نفس، تسلط و احساس شایستگی نشئت می‌گیرد. توانمند ساختن سالمند برای تسلط بر خود، محیط پیرامون و امور فردی‌ش سبب می‌گردد تا سالمندی حس شیرینی را به وجود آورد و خلاً ناشی از افسردگی و احساس تنها‌یی را پر کند. از زمانی که مسیر پیشرفت جامعه عوض شد و خانواده‌ها از صورت گسترده به صورت بسته درآمدند، نگاه جامعه نیز به بسیاری از موضوع‌ها تغییر یافت و نگاه به سالمندان نیز تابع چنین موضوعی شد. پیچیدگی مناسبات کاری و اجتماعی و دغدغه‌های روزمره زندگی سبب گردیده تا بسیاری از روابط گرم خانوادگی که درگذشته اساس مناسبات خانوادگی محسوب می‌شد، رو به سردی گراید. تغییرات اجتماعی در جامعه ما موازنه جمعیتی را به هم ریخته تا جایی که این به هم ریختگی آستانه تحمل و پذیرش خیلی از کارهای روزمره را به پایین ترین حد خود در سال‌های اخیر رسانده است. خوشبختانه علیرغم بسیاری از کشورهای توسعه یافته هنوز در ایران مهمترین حامی و پشتیبان سالمندان، خانواده‌ها به شمار می‌روند. هنوز این باور عمومی وجود دارد که سالخوردگان جامعه که سال‌های خوب زندگی خود را صرف تربیت و پرورش فرزندان کرده اند به این امید که در ایام پیری دستگیر آنها باشند، انتظار دارند تا دوران سالخوردگی را در کنار خانواده و فرزندان سپری نموده و مورد حمایت، محبت و احترام آنان قرار گیرند. در صورتی که افراد یک خانواده که کوچکترین واحد اجتماع است نسبت به سالخورگان خود بی توجه باشند، این بی توجهی به کل جامعه تسری می‌یابد. اما چه باید کرد که توجه

و اهتمام عمومی نسبت به سالخوردگان تضعیف نشده و حتی ارتقا یابد.

در این تحقیق بر یکی از عوامل که می‌تواند نقش مؤثری بر حفظ و تقویت توجه عمومی به سالخوردگان داشته باشد تمرکز می‌کنیم؛ یعنی بررسی نقش رسانه‌ها در ارتقای بهبود وضعیت و ارتقای شان و جایگاه سالمندان در جامعه.

اما از میان رسانه‌ها نقشی که صدا و سیما میتواند ایفا کند بسیار حائز اهمیت است. این نهاد به سبب حجم بالای مخاطبانش می‌تواند بهترین و مؤثرترین نقش را در ارتقای سطح دانش و آموزش خانواده‌ها در خصوص تکریم سالمندان ایفا نماید. همچنین در این مقاله به نقشی که رسانه‌های دیجیتال و فضای مجازی میتواند در ارتقای وضعیت و جایگاه سالمندان در جامعه ایفا کند اشاره می‌شود. برای نیل به اهداف تحقیق سؤالات ذیل از خلال مباحث تحقیق پاسخ داده می‌شود.

سؤالات تحقیق

نگرش دین اسلام به بزرگان و سالمندان در جامعه چگونه است؟

سالمندان از نگاه حکوت و سیاست‌گذاری در قانون اساسی ج. ا. ا. در چه وضعیتی قرار دارند؟

وضعیت سالمندان از نگاه آمار و ارقام در ایران چگونه است؟

نگاه سایر کشورها به مسئله سالمندی و مسائل پیرامونی آن چگونه است؟

نقش رسانه‌ها در شناخت مشکلات سالمندی چیست؟

راهکارهای آگاه نمودن هر چه بیشتر خانواده‌ها از مراحل سالمندی، ارزش نهادن به این گروه سنی و تغییر نگرش منفی آنان و سایر افراد جامعه چیست؟

روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی بوده و از روش اسنادی برای اجرای آن استفاده شده است. لذا مجموعه مکتوبات و مستندات مرتبط با موضوع سالمندی مورد مطالعه قرار گرفته است. سالمند شناسی در ایران از سابقه کوتاهی برخوردار است لذا منابع، کتب تحقیقات و آمار موجود در مورد سالمندان ایرانی و برنامه و خدمات آنان بسیار اندک می‌باشد.

مفاهیم اساسی پژوهش

سالمند

سالمندی سنی است که در آن اکثر مردم از کار بازنیسته می‌شوند و از انواع خاصی از مزایای رفاهی مانند حقوق بازنیستگی برخوردار می‌گردند (گیدنر، ۱۳۷۶؛ ۳۵۶) به طور کلی سالمندی جمعیت ناشی از یک فرایند انتقالی جمعیت شناختی است که در آن باروری و مرگ و میر از سطحی بالاتر به سطحی پایین تر کاهش می‌یابند. کاهش باروری اولین و مهمترین عامل موثر در سالمند شدن جمعیت است. به طور کلی در نیم قرن گذشته میزان باروری کل در جهان تقریباً نصف شده است و میزان باروری کل برای هر زن از ۵ فرزند به ۲/۷ فرزند کاهش پیدا نموده است، اما باید توجه کرد که بین مناطق مختلف جهان در این زمینه تفاوت هایی وجود دارد و در مناطق توسعه نیافته به ویژه در آفریقای غربی و شرقی میزان باروری کل همچنان بیشتر از ۵ فرزند برای هر زن است (صندوقد جمعیت سازمان ملل متحد ۲۰۵۷: ۵). به نظر لانگر، بخشی از ناتوانی افراد مسن ممکن است ناشی از دیگرانی باشد که به آنان برچسب ناتوان بودن می‌زنند، ما به عنوان جامعه، تمایل داریم که پیران را ناتوان بدانیم و فرض کنیم که آنها دوران خود را گذرانده اند و از انجام هر عمل و فعالیت جسمی و روحی عاجزند. (کریمی، ۱۳۸۲)

صاحب نظران علوم زیستی و اجتماعی تعاریف خاصی از سالمندی ارائه کرده اند از دیدگاه زیستی، پیری عبارت است از تغییرات بیولوژیکی که در نحوه زیست ارگانیسم و در طول زمان ظاهر می‌شود. انطباق فرد با شرایط ناگهانی و ناتوانی در ایجاد تعادل مجدد همراه بوده و به تدریج دگرگونی هایی را در ساختمان و عمل اعضای مختلف بدن فرد به وجود می‌آورد. (محسنی، ۱۳۸۲)

پیری شناسان زیستی معتقدند که مستله پیری، فرایندی از زندگی موجودات و ارگانیسم زنده است که به طور ژنتیکی برنامه ریزی شده است، در حالی که پیری شناسان احتمالی بر این باورند که سالخورده کسی است که برای تامین نیازهای حیاتی خود به توجه و مراقبت دائمی دیگران نیاز دارد. همچنین جامعه شناسان در تعریف این پدیده با عنایت به انتظارات اجتماعی و ارزش های فرهنگی به این نکته اشاره می‌کنند که سالمند کسی است که بر اثر افزایش سن و کهولت، توانایی انجام نقش ها و مسئولیت های اجتماعی واگذار شده از سوی خانواده و جامعه را نداشته باشد. دانشمندان در تعریف علمی سالمند، با هم اختلاف نظر دارند. پیری شناسان می‌گویند: سالمند کسی است که به دلیل کاهش توانایی و قدرت کار و بنیه حیاتی، برای برآوردن نیازهای حیاتی خود به توجه دیگران نیاز دارد.

به طور کلی، تغییرهای فیزیکی تن و روان همراه با افزایش سن، زمینه سالمندی را فراهم می‌آورد. برخی آغاز آن را از ۴۰ سالگی و گروهی دیگر ۷۰ سالگی دانسته‌اند، گروهی نیز با شمارش سن بازنیستگی فاصله ۶۰ تا ۶۵ سالگی را سن سالمندی شمرده‌اند. ولی باید پذیرفت سالمندی، سن معین ندارد و نسبت به اشخاص گوناگون متفاوت است. به همین دلیل برخی سالمندی را امری نسبی می‌دانند که از عوامل درونی، روانی، اجتماعی و جسمی اثر می‌پذیرد. به باور آنان گاه ممکن است افراد در سن بسیار بالا از جنب و جوش کافی برخوردار باشند و اصلاً احساس پیری نکنند و برعکس.

رسانه

آی.سی.تی‌ها به «آن دسته از فناوری‌ها اطلاق می‌شود که برای انتقال، پردازش، ذخیره سازی، خلق، نمایش، به اشتراک گذاری یا مبادله اطلاعات توسط وسائل الکترونیک به کار می‌روند. این تعریف گسترده‌تر از آی.سی.تی، فناوری‌هایی از قبیل رادیو، تلویزیون، ویدئو، دی.وی. دی، تلفن (هم ثابت و هم همراه)، سیستم‌های ماهواره‌ای و رایانه و نرم افزار و سخت افزار شبکه‌ای و نیز تجهیزات و خدمات مرتبط با این فناوری‌ها همانند کنفرانس‌های ویدئویی و ایمیل و وبلاگ را در بر می‌گیرد (ملیسی، ۷۰۰۲: ۳).

فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی با پیشرفت سریع خود جایگاه ویژه‌ای در مطالعات توسعه پیدا کرده‌اند. به عبارت دیگر، گسترش سریع فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی نویدبخش تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در حوزه‌های گوناگون فعالیت انسان‌ها شده است. فناوری‌های نوآورانه‌ای همانند تلفن همراه در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، حتی نواحی روستایی فقیر، در دسترس عموم افراد گرفته‌اند. این فناوری‌ها امیدواری‌های زیادی را برای ایجاد پیامدهای مثبت برای پیشرفت و توسعه به وجود آورده‌اند. از جمله این پیامدها می‌توان به تسهیل رشد اقتصادی، ایجاد مشاغل بیشتر، کاهش فشار مهاجرت از نواحی روستایی به مناطق شهری، افزایش تولید کشاورزی و صنعتی، افزایش خدمات و امکان دسترسی به آنها، اشاعه آسان تر نوآوری‌ها و افزایش کارایی خدمات دولتی اشاره کرد. با وجود این، هنوز نابرابری‌های زیادی از منظر دسترسی به آی.سی.تی، در بین کشورها و درون کشورها و نیز موانع عمدی وجود دارند که مانع از استفاده از پیامدهای مثبت این فناوری‌ها می‌شوند. جدای از موانع و مشکلاتی که بر سر راه بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های فناوری جدید اطلاعاتی و ارتباطی وجود دارد، از جمله شکاف دیجیتال، شکاف دسترسی، توزیع قدرت، سواد رسانه‌ای و نابرابری‌های اقتصادی، فناوری‌های جدید ارتباطی بسیار نویدبخش بوده‌اند. از جمله می‌توان به نقش این فناوری‌ها در توأم‌نمودسازی

ساکنان مناطق حاشیه‌ای و روستایی اشاره کرد. در فرآیندهای توسعه بخش، اطلاعات برای فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی نقشی کلیدی و الزامی بر عهده دارد. فناوری ارتباطی به عنوان ابزار انتشار اطلاعات علاوه بر آنکه سبب ایجاد ارتباط میان افراد می‌شود، در خود زنجیره‌فرآیند ارتباطی سبب ایجاد پیوند می‌شود. در کل می‌توان گفت که دسترسی و بهره‌مندی از اطلاعات به بهبود کارایی، یا نسبت فایده به هزینه؛ مؤثربودن یا کیفیت محصولات و خدمات؛ برابری یا توزیع مزایای توسعه در سرتاسر جامعه؛ دامنه و برد یا توانایی برای ایجاد ارتباط با مشتریان جدید در فرآیند توسعه نقش دارد (هادسون، ۲۰۰۸).

سایت و ویجایابسکار (۲۰۰۵) با تکیه بر تجربه کشور هند که رشد سریعی را در زمینه آی‌سی‌تی شاهد است، به تشریح برخی از ابعاد تأثیر رشد صنایع آی‌سی‌تی بر توسعه پرداخته‌اند. از نظر آنها رشد این صنعت میتواند فرصتی را برای کشورهای در حال توسعه فراهم کند تا به سادگی به سطح کشورهای پیشرفته صنعتی برسند. زیرا منابع مورد نیاز در اینجا به طور بنیادی با بخش‌های سنتی تفاوت دارد. بنابراین، کشورهایی که درآمد پایینی دارند می‌توانند بدون نیاز به طی مراحل مختلف صنعتی شدن وارد «اقتصاد جدید» شوند. شرکت‌های واقع در اقتصاد با درآمد پایین بنابراین به سرعت بیشتری به ظرفیت سازی پیروزی و مسیرهای حرکت را به مسیرهای متناسب و مربوط تری هدایت کنند. بسیاری از بخش‌های واقع در بخش آی‌سی‌تی بیشتر بر سرمایه انسانی تکیه می‌کنند تا سرمایه‌گذاری فیزیکی. بنابراین، کشورهایی که از سرمایه انسانی نیرومندی برخوردار هستند، همانند چین و هند، در چنین کوشش‌های موفق خواهند بود.

سالمندان از نگاه آمار

توسعه اجتماعی اقتصادی در جهان منجر به بهبود شرایط زیستی، بهداشتی و افزایش امید به زندگی شده است. این فرآیند اگر با کاهش زاد و ولد همراه باشد، تغییر ساختار سنی جمعیت را در پی دارد به طوری که وزن جمعیت را از گروه‌های سنی جوان به گروه‌های با سن بالا منتقل می‌نماید. طبق پیش‌بینی های انجام شده، تا سال ۲۰۵۰، جمعیت گروه سنی ۶۵ سال به بالا از ۵۵۰ میلیون نفر به بیش از ۱/۴ میلیارد نفر خواهد رسید. یعنی شاخص سالمندی جهان از ۴۲ نفر در سال ۱۹۵۰ به ۳۳ نفر در سال ۲۰۰۰ رسیده است، به ۱۰۱ نفر در سال ۲۰۵۰ افزایش خواهد یافت (غلام زاده: ۱۳۸۸: ۱)

در کشور ایران تغییرات ایجاد شده در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی در دهه‌های اخیر، فراهم آوردن فرصت‌هایی بوده است که به نوبه خود رشد جمعیت سالمندان را سبب گردیده است. عوامل اصلی رشد جمعیت سالمندی در ایران عبارتند از: عوامل

جمعیتی (سیر نزولی میزان موالید در دهه اخیر از یکسو و کاهش میزان مرگ و میر از سوی دیگر)، بهبود خدمات بهداشتی درمانی، رشد شتابان صنعت و شهرنشینی، نگاهی به ساختار سنی جمعیت ایران طی نیم قرن اخیر سنگانسگ افزایش تعداد و درصد سالمدان در جمعیت کشور می‌باشد.

جدول (۱) : تعداد و درصد بازنشستگان صندوق بازنیستگی کشور به تفکیک سال

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۲۸۵
تعداد سالمدان	۱۷۷۰۶۱۴	۲۶۸۶۳۵۰	۳۹۷۸۱۲۷	۵۱۲۱۰۴۳
درصد سالمدان	۵/۲	۵/۴	۶/۶	۷/۳

جدول (۲) : تعداد بازنشستگان و بازنشستگان متوفی صندوق بازنیستگی کشور به تفکیک جنسیت (تاریخ ۱۳۹۰/۱۲/۲۹)

جمع		بازنشسته و شاغل متوفی		بازنشسته و از کار افتاده		
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
		۶,۴۶	۱۲۷۹۳	۳۵,۴۳		زن
		۹۳,۵۴	۱۸۵۳۰۸	۶۴,۵۷		مرد
		۱۰۰,۰۰	۱۹۸۱۰۱	۱۰۰,۰۰		جمع

جدول (۳) : تعداد بازنشستگان و بازنشستگان متوفی صندوق بازنشستگی کشور به تفکیک سن فعلی بازنشستگان (۱۳۹۰/۱۲/۲۹)

جمع		بازنشسته و شاغل متوفی		بازنشسته و از کار افتاده		سالهای خدمت
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
	۱	۱۹۷۴	۰/۰۷	۶۳۵		کمتر از ۴۰ سال
	۴/۱۷	۸۲۵۳	۴/۶۲	۴۲۷۴۳		از ۴۰ تا ۵۰ سال
	۱۱/۰۷		۴۴/۹۸	۴۱۵۷۲۸		از ۵۰ تا ۶۰ سال
	۱۶/۰۵		۳۲/۵۵	۳۰۰۸۱۳		از ۶۰ تا ۷۰ سال
	۱۹/۴۷		۱۲/۷۹	۱۱۸۱۷۷		از ۷۰ تا ۸۰ سال
	۲۲/۶۵		۴/۳۳	۴۰۰۱۸		از ۸۰ تا ۹۰ سال
	۱۵/۸۳		۰/۶۵	۶۰۱۲		از ۹۰ تا ۱۰۰ سال
	۸/۷۶		۰/۰۱	۱۲۲		از ۱۰۰ سال به بالا
	۱۰۰		۱۰۰	۹۲۴۲۴۸		جمع

بر اساس مرکز آمار ایران که چند سالی یک بار سرشماری در سراسر کشور انجام می‌شود. در آخرین سرشماری که در سال ۱۳۹۰ انجام گرفت، جمعیت کشورمان در حدود ۷۶ میلیون و ۱۰۰ هزار نفر گزارش شده است. جمعیت سالمندان مطابق تعريف وزارت بهداشت (۶۰ ساله و بیشتر): ۲,۸ درصد جمعیت کشور سالمند هستند، معادل ۲,۶ میلیون نفر. طبق پیش‌بینی ترکیب آینده جمعیت کشور در ۳۰ سال آینده، سهم سالمندان بالای ۶۵ سال در جمعیت کشور به حدود ۱۸ الی ۲۰ درصد خواهد رسید (یعنی تقریباً از هر پنج نفر، یک نفر سالمند خواهد بود). در ایران از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ مرکز آمار به صورت دوره‌ای و هر ۱۰ سال وضع تغییر جمعیت را بررسی می‌کرد که بعد از سال ۱۳۸۵ این روند تغییر یافت و تغییر جمعیت هر ۵ سال مورد ارزیابی قرار گرفت: «در سال ۱۳۳۵ سالمندان ۲,۶ درصد؛ در سال ۱۳۴۵، ۱۳۴۵,۵ درصد؛ سال ۱۳۵۰، ۵,۲ درصد؛ سال ۱۳۵۵، ۴,۵ درصد؛ سال ۱۳۶۰، ۶,۶ درصد؛ سال ۱۳۶۵، ۷,۳ درصد و سال ۱۳۷۰، ۸,۲ درصد جمعیت گزارش شده است. در سال ۱۳۹۰ میزان جمعیت کشور بیش از ۷۵ میلیون گزارش شده که تعداد سالمندان در این سال بیش از ۶ میلیون نفر بوده است که این میزان ۲,۶ درصد جمعیت را به خود اختصاص می‌دهد. از ۸,۲ درصد جمعیت سالمندی ۱۷,۴ درصد زن و ۲۰,۴ درصد مردان هستند. در سال ۱۳۴۵، ۱۰,۸ درصد سالمندان ما کهنسال بوده‌اند و اکنون این میزان به ۱۴,۹ درصد رسیده است. در حال حاضر ما شاهد زنانه شدن سالمندی هستیم، چراکه درصد سالمندان زن نسبت به قبل افزایش یافته است. بر اساس آمار و اطلاعات جمعیتی سازمان ثبت احوال کشور، در سال ۱۳۹۳، سالمندان ۶۵ ساله و بیش تر ۴/۲ میلیون نفر یعنی معدل ۵/۷ درصد جمعیت را تشکیل می‌دهند.

جدول (۴) : تعداد بازنشستگان سالمندان کشور در سال های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ به تفکیک
گروه سنی

۱۳۹۰		۱۳۸۵		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	گروه سنی
۱۰۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۱۰۰	۷۰۴۹۵۷۸۲	جمعیت کشور
۲/۴۸	۱۸۶۲۹۰۷	۲/۰۸	۱۴۶۴۴۵۲	۶۴-۶۰ سال
۱/۷۹	۱۳۴۴۳۷۳۱	۱/۷۰	۱۱۹۷۵۰۰	۶۹-۶۵ سال
۱/۴۹	۱۱۱۹۹۶۸	۱/۵۹	۱۱۱۹۳۱۸	۷۴-۷۰ سال
۱/۲۲	۹۱۳۵۳۱	۰/۹۸	۶۹۴۱۲۲	۷۹-۷۵ سال
۱/۲۲	۹۱۹۵۳۹	۰/۹۲	۶۴۵۶۰۱	به بالا
۰/۰۶	۴۶۳۲۲	-	-	نا مشخص

بر اساس تحقیقی که در سال ۹۲ در کشور انجام شده، «در آن تحقیق نشان داده شد که ۲۷ درصد سالمندان بیکار و بدون حقوق بازنشستگی هستند. همچنین ۱۷ درصد آنها بدون هر گونه درآمد و حمایت مالی زندگی می‌کنند که نشان می‌دهد ۴۴ درصد بازنشستگان حمایت مالی و حقوق بازنشستگی ندارند. ۳۲.۷ درصد از سالمندان از وضع اقتصادی خود رضایت دارند. براساس این تحقیق اولین تقاضای سالمندان حمایت مالی است و ۳۸ درصد آنها تقاضای حمایت مالی دارند. همچنین ۸ تا ۹ درصد از سالمندان تنها زندگی می‌کنند و ۵۲ درصد از آنها احساس تنها یی می‌کنند. در بین سالمندان از نظر مشکلات جسمی ۴۴ درصد دچار مشکلات اسکلتی - عضلانی بوده، ۳۸ درصد مشکلات قلبی و عروقی دارند و ۳۳.۸ درصد نیز دچار چربی خون بالا هستند.

به گفته سیاری، ۳۱.۵ درصد از سالمندان مشکلات شناوری داشته و ۵۳ درصد آنها از مشکلات بینایی رنج می‌برند. کشور هم اکنون وارد مرحله نخست سالمندی یعنی جمعیت بالای ۶۰ سال بین ۷ تا ۱۴ درصد شده است و پیش‌بینی می‌شود که تا ۳۰ سال آینده وارد مرحله فوق سالمندی، یعنی بیش از ۲۱ درصد جمعیت سالمند شود.

در تمامی کشورهای دنیا، سالمدان و بازنیستگان نسبت به شاغلین در وضعیت درآمدی ضعیف تری هستند. طبق بررسی های آماری وضعیت فقر سالمدان کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری های اقتصادی (DCEO) که از کشورهای مرفه و ثروتمند دنیا محسوب می شوند، تحلیل ها اخیر در سال ۲۰۰۸، آستانه فقر را برابر ۵۰ درصد متوسط درآمد قابل مصرف خانوار تعیین می کند و افرادی که در زیر این سطح قرار دارند، از لحاظ درآمد "فقیر" به شمار می روند. در کشورهای OECD در اواسط دهه اول سال ۲۰۰۰، بطور متوسط ۱۳,۳ درصد سالمدان بالای ۶۵ سال از حداقل درآمد برخوردار بوده اند (غلام زاده: ۱۳۸۸: ۱۱)

آمارها نشان می دهد که جمعیت سالمندکشور از وضعیت اقتصادی مناسب و مطلوبی برخوردار نیست. در سال ۶۵ به ازای ۱۱ نفر پرداخت کننده حق بیمه اجتماعی، یک نفر مستمری بگیر وجود داشته و در سال ۷۵ این رقم از هشت به یک رسیده به این ترتیب یک نفر مستمری بگیر متکی به پرداخت هشت نفر است (یعنی تعداد سالمدان افزایش یافته است) و نه ۱۱ نفر و این رقم روز به روز کمتر می شود. از آنجا که سطح دریافتی ها به نسبت هزینه ها بالا نمی رود پس کل دریافتی از بیمه شدگان که باید به نفع مستمری بگیران (از جمله سالمدان) مورد استفاده قرار بگیرد، کاهش می یابد. سالمدان به ویژه سالمدان زن که از حقوق اقتصادی، اجتماعی و امنیت اجتماعی کافی برخوردار نیستند. در این فرایند به شدت آسیب می بینند و از طرفی دیگر طی سال های اخیر، سرانه مستمری بازنیستگی نسبت به قیمت های جاری و ثابت روبه کاهش است به طوری که دریافتی مستمری بگیران - که بیانگر وضع سالمدان نیز می باشد در سال ۵۷ نسبت به سال ۶۰ به حدود یک سوم رسیده است که این مورد به زیان اقشار مستمری بگیر (سالمدان از کار افتادگان) است.

همچنین نسبت منابع به مصارف سازمان تامین اجتماعی در سال ۶۰ معادل ۳/۱ بوده است. در سال ۷۵ به ۱/۶ رسید و پیش بینی می شود که بین سال های ۷۸ تا ۸۱ به عدد یک برسد که این امر باعث می شود بیشترین فشار را بر بینه از کارافتادگان، سالمدان و معلولان وارد کند که قادر نیستند به هر علت، برای خودکاری دست و پا کنند و از کاستی منابع سازمان تامین اجتماعی که به واقع ارزشمندترین نهاد رفاهی کشور است به شدت آسیب خواهند دید. سازمان بازنیستگی کشور، کمیته امداد امام خمینی(ره) و سازمان تامین اجتماعی سازمان هایی هستند که می توانند ضمن حفظ شأن و منزلت فردی و اجتماعی فرد از کار افتاده و یا بازنیسته و خانواده او، حمایت مالی جامعه را برای آنها (سالمدان) مهیا کنند.

سازمان تامین اجتماعی در هر جامعه ای به عنوان متولیان حمایت از سالمدان شناخته می شوند. اصطلاح تامین اجتماعی بیانگر تامین درآمدی است که به هنگام قطع درآمد به علی‌

از قبیل بیکاری، بیماری یا حادثه جایگزین آن می‌شود و همچنین شامل تامین درآمد برای کسانی می‌شود که به علت پیری بازنیسته شده‌اند و یا به سبب مرگ شخص دیگری از حمایت محروم مانده‌اند و تامین مخارج استثنایی از قبیل هزینه‌هایی که به مناسبت، تولد، ازدواج یا مرگ پیش می‌آید. اصولاً تامین اجتماعی یعنی تامین حداقل درآمد.

در حال حاضر سازمان تامین اجتماعی با تحت پوشش قراردادن از یک سوم جمعیت کشور و بیش از نیم میلیون مستمری بگیر بازنیسته، نقش اساسی را ایفا می‌کند. بدیهی است اگر نظام تامین اجتماعی، فraigیر و با مسؤولیت مرکز و جدی دولت باشد می‌باید پوشش همگانی برای نیروی کار، بیکاران، بیماران و سالمندان، نیازمندان، فقرا و کسانی که به هر دلیل به زیر خط معینی از درآمد سقوط می‌کنند به وجود بیاید. فشار تهییدستی واقعیتی است قوی تر از انفجار بمب، فقر و تهییدستی مانع از آن می‌شود که آدم‌ها به وظایف انسانی - اجتماعی خود عمل کنند. در کشور ما امید به زندگی در حال افزایش است. کشور ما هم اکنون دارای سهم بالایی از نسل جوان است. این امر در آینده، نسبت بازنیستگان و کهنسالان را در جامعه زیاد می‌کند اگر نسل حاضر در راستای توسعه همزمان اجتماعی و اقتصادی فعال نشود وضع سالمندی مصیبت بارتر خواهد شد. بخش عمده‌ای از این توسعه از طریق تقویت و تمرکز، کارآمدی و فraigیری نظام تامین اجتماعی کشور و نجات این نهاد ارزشمند از سقوط و ورشکستگی میسر می‌شود. طرحی به نام طرح گنجینه‌ها که با دستور شهردار تهران و توسط فرهنگ‌سرای سالمند به نمایندگی از طرف سازمان فرهنگی هنری شهرداری به مورد اجرا گذاشته شده است، شامل برنامه‌ها و مراحل مختلفی می‌باشد که در اولین مرحله با صدور کارت منزلت، سالمندان (شهروندان ارشد) می‌توانند از کلیه خدمات فرهنگی، هنری و تفریحی، شهرداری‌ها و فرهنگ‌سراها به صورت رایگان استفاده نمایند. این طرح از روز ۱۲ بهمن ماه ۱۳۸۳ همزمان با آغاز دهه مبارک فجر و روز ورود امام خمینی(ره) به میهن اسلامی به اجرا گذاشته شده است. سالمندانی که کارت منزلت را دریافت می‌کنند، می‌توانند از خدمات رفاهی شهرداری شامل اتوبوس شرکت واحد، مترو، کتابخانه، مراکز تفریحی، ورزشی، هنری و همچنین کلیه خدمات فرهنگ‌سراها به صورت رایگان استفاده کنند. لازم به ذکر است که بر روی کارت منزلت نام و آرم هیچ سازمانی درج نشده است تا سازمان‌های دیگر هم از این طرح حمایت کرده و خدماتی که در آینده به شهروندان ارشد ارایه می‌شود منحصر به خدمات مراکز شهرداری نباشد. طرح گنجینه‌ها با اهداف احیا و اشاعه فرهنگ تکریم و بزرگداشت سالمندان، تحکیم و انسجام خانواده با محوریت سالمندان، ایجاد درک، درایت و آگاهی بیشتر افکار عمومی به حوزه سالمندی، نهادینه سازی روند حمایت از سالمندان، بستر سازی برای گسترش فضاهای و فرسته‌های سالمندی، ایجاد شور و نشاط و افزایش امید به زندگی در بین سالمندان و بالاخره فعل سازی

و افزایش مشارکت اجتماعی سالمندان برگزار می شود. با توجه به مشکلات و تنگناهای دوره سالمندی، از قبیل پایین بودن سرانه و شاخص بهره مندی سالمندان از فضاهای و فرصت‌های اجتماعی به دلیل تغییرات جمعیتی و ویژگی‌های رشد جمعیتی آنان، دگرگونی‌ها و تغییرات کارکردهای فرهنگی، اجتماعی سالمندان نسبت به گذشته، مطلوب نبودن جایگاه سالمندان در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های خانواده و جامعه، زندگی دشوار سالمندان در خانواده معاصر به دلیل بافت جدید و متفاوت، آسیب پذیر بودن، زمینه حضور سالمندان در فعالیت‌های اجتماعی به دلیل کاهش درآمدها، افزایش اوقات فراغت، از دست دادن برخی توانایی‌ها، از دست دادن همسر، مطلوب نبودن نقش در جایگاه سالمندان به عنوان الگوها و گروه‌های مرجع جامعه، افزایش مشکلات سالمندان به دلیل کاهش سن بازنیستگی، طول سال‌های فراغت و عدم برخورداری از شغل رسمی، سهم فرهنگی بسیار کم سالمندان از سبد کالای فرهنگی، مشخص نبودن جایگاه وضعیت آموزش و توانبخشی سالمندان و مطلوب نبودن جایگاه حقوقی سالمندان در سیاست گذاری‌های کلان فرهنگی، اجتماعی و رفاهی باید تلاش شود تا یک حرکت فرهنگی در حوزه سالمندی انجام پذیرد و با حمایت سایر سازمان‌ها تداوم یابد.

علل کاهش اهمیت و ارزش سالمندان در جوامع امروزی

کاهش میزان اعتقاد به سنت‌ها و ارزشمند بودن سالمندی در جوامع سنتی: سنت‌های اجتماعی همراه با اعتقادات و باورهای مذهبی به نحوی است که سالمندی را مرحله ارزشمندی از زندگی محسوب نموده و سالمندان را مورد حمایت قرار می‌دهد. بدین ترتیب نه تنها سالمندان از متن زندگی خانوادگی و اجتماعی طرد نمی‌شوند بلکه به نوعی در راس هرم اقتدار جامعه و خانواده قرار می‌گیرند و جوانترها موظف می‌گردند ضمن حفاظت و مراقبت از آنها به اقتدار آنها نیز گردن نهند. برخی از مطالعات حاکی از رابطه مثبت بین میزان پایینی اعصابی خانواده به مذهب و جایگاه بهتر سالمندان خانواده می‌باشد. این در حالی است که با تضعیف سنتها و باورهای مذهبی در جوامع صنعتی نسل جوان خود را به لحاظ اخلاقی و مذهبی، کمتر موظف به حمایت و اطاعت از سالمندان می‌داند.

تغییر ساز و کارهای انتقال دانش و تجربیات: با توجه به اینکه در جوامع سنتی، انتقال دانش و تجربیات از نسلی به نسل دیگر از طریق ارتباط شفاهی و گفتاری صورت گرفته و فن آوری‌های نوین ارتباطی برای ارتباطات بین نسل‌ها به کار گرفته نمی‌شوند، طبیعتاً سالمندان منع ارزشمندی از دانش‌ها و تجربیات جامعه محسوب شده و به عنوان گنجینه معلومات و تجارب اجتماعی مورد تکریم و احترام قرار گرفته و در صدر می‌نشیند با پیشرفت فن

آوری های ارتباطی و ظهور وسایل ارتباطی مکتوب، سمعی و بصری و نو ظهور شبکه های اجتماعی و سازمانها و نهادهای آموزش و فنی عماً انحصار آموزش معلومات و تجرب از دست سالمندان جامعه خارج گردید. همچنین با عنایت به رشد روز افزون و بی وقفه علوم بشری در جوامع جدید، معلومات افراد سالمند در مدت کوتاهی کم ارزش و فاقد کاربرد محسوب شده و به تعبیر جامعه شناختی، سالمندان کارکرد مثبت شان را در زمینه انتقال دانش ها و تجربیات نوین به نسل جدید از دست می دهن.

افزایش شکاف نسل ها : با توجه به اینکه تحرک اجتماعی و شغلی در جوامع سنتی ناچیز بود، بالطبع فرزندان خانواده توسط والدین شان وظایف شغلی آینده خود را می آموختند. بدین ترتیب، معمولاً پسران ادامه دهنده شغل پدر و دختران تداوم بخش وظایف خانه داری مادران بودند. همراه با این پدیده، به علت بسته بودن جوامع سنتی و عدم وجود فن آوری ارتباطی، سرعت تغییرات و تحولات بسیار پایین بوده و در نتیجه تفاوت چندانی بین افکار و رفتار والدین با فرزندان و نوه ها مشاهده نمی شد. از این رو زندگی کردن سه یا چهار نسل زیر یک سقف، در کمال آرامش صورت می گرفت شتاب گرفتن تحرک اجتماعی و شغلی در جوامع جدید و خارج شدن انحصار آموزش از دست سالمندان و سپرده شدن آن به سازمانها و نهادهای آموزشی و علمی خارج از خانواده، و نیز رشد شتابان و سایل و فن آوری های نوین ارتباطی (بویژه ماهواره، اینترنت، شبکه های اجتماعی،) سبب می گردد تا جوانان در زمینه پدیده های مختلف اطرافشان ، اطلاعات و آگاهی های بیشتر و به روزتری کسب نمایند و بدین ترتیب میزان تفاوت در افکار و رفتار والدین با فرزندان و به ویژه نوه ها سیر صعودی پیدا می کند. به عبارت واضح تر در جوامع جدید رشته ارتباط فکری و رفتاری بین سالمندان با جوانان بسیار باریک یا قطع شده و با توجه به پدیده فرزند سالاری، عدم تفاهem بین آنان زمینه را برای کم ارزش ساختن جایگاه سالمندان در خانواده فراهم آورده است.

تغییر در معماری و فضای حیاتی منازل مسکونی : تغییر اندازه و نحوه ساخت منازل مسکونی در جوامع جدید که حاصل آن زندگی در فضای کوچک تر و از قبل طراحی شده برای مقاصد ویژه (مثلًا در نظر گرفتن فضاهای مخصوص برای نشیمن، پذیرایی، اطاق خواب، آشپزخانه و ...) است امکان اختصاص مکانی ویژه برای نگهداری سالمندان در خانواده ها را محدود کرده است. این امر به ویژه در شهرهای پر جمعیت که ساخت و یا اجاره منازل مسکونی بسیار گران قیمت است و فضای زیست محدود تر از شهرهای کوچک در روستاهاست، نمود بیشتری پیدا می کند.

سالمندان از نگاه دیگر گشورها

ایجاد مراکز دسترسی به مراقبتهای اجتماعی^۱ (CCAC)

سازمان‌های محلی غیرانتفاعی و اجتماعی هستند که دسترسی آسان به مراکز و مراقبت‌های اجتماعی را ارائه می‌دهند. این سازمان‌ها می‌توانند کمک کنند تا سالمندان در منزل تا زمانیکه امکان پذیر باشد، بطور مستقل زندگی کنند. به عنوان مثال؛ مسئول هماهنگی در CCAC برای هماهنگی خدمات داخل منزل شامل پرستاری، مراقبت‌های شخصی (کمک به حمام‌کردن، لباس پوشیدن و ...) فیزیوتراپی، کاردترانسپورت، مددکاری اجتماعی، مشاور تغذیه به شخص سالمند کمک می‌کند. همچنین این مراکز می‌توانند راهکارهایی در خصوص مسکن‌هایی با تجهیزات حمایتی و کمکی، خانه‌های بازنیستگی و آپارتمان‌های مخصوص سالمندان را ارائه نمایند.

دسترسی به مراقبین بهداشتی و درمانی و واحدهای بهداشت عمومی^۲

برنامه‌ای است که سالمندان را به پزشکان و پرستاران متخصص ارجاع می‌دهد. یک منبع اطلاعاتی است که می‌تواند سالمند را به جستجو برای مراقبت‌های فوری در محل خود راهنمایی کند. واحدهای بهداشت عمومی برنامه‌های ترویج سلامتی و امراض و شیوه‌های زندگی سالم و کنترل امراض را ارائه می‌دهند به عنوان شکنندگی و افزایش خطر شکستگی استخوان می‌شود. آزمایش تراکم مواد معدنی استخوان، صدمه به استخوان را به علت پوکی استخوان اندازه گیری می‌کند و نتایج این آزمایشات به پزشکان کمک می‌کند تا ریسک شکستگی‌های آینده را ارزیابی و نیاز به درمان پزشکی را تعیین و موفقیت درمان فعلی را نظارت کند و همچنین درخصوص مراقبت‌های دندانی، آزمایش دیابت و ایمن سازی (واکسیناسیون سالمندان)، آزمایشات مربوط به سرطان.

مرکز دفاع از سالمندان^۳

ایجاد یک کلینیک حقوقی اجتماعی تخصصی است که خدمات حقوقی را برای سالمندان کم درآمد ارائه می‌دهد و شامل مشاوره به موکلین فردی و گروهی، آموزش حقوق عمومی، اصلاح قانون و توسعه فعالیت‌های اجتماعی می‌باشد.

1 - (Community Care Access Center (CCAC)

2- Health Care Connect

3- Advocacy Center For the Elderly (ACE)

بزه‌دیدگی سالمندان از نظر گونه‌شناسی جرائم^۱

جرائمی همچون خشونت و مورد آزار و اذیت قرار گرفتن سالمندان در مکان‌های عمومی است که از آن تحت عنوان "آزار و اذیت اجتماعی" یاد می‌شود. این مشکل رو به رشد می‌باشد که به موجب آن سالمندان در مناسبات اجتماعی و تعاملات زندگی روزمره خود، آماج آزار و اذیت قرار گرفته و بزه‌دیده می‌شوند. آزار و اذیت سالمندان ممکن است شامل سنگ اندازی، استهzaز کردن، ایجاد مزاحمت و امثال آن باشد و چه بسا ممکن است در بردارنده اعمالی باشد که وصف مجرمانه پررنگتری را دارا باشند از قبیل مورد ضرب و شتم قرار دادن فرد سالمند، اخاذی، کیف‌زنی یا جیب‌بری که فرد سالمند به سبب آسیب‌پذیری و سالمندی خود نمی‌تواند به طور شایسته از خود در برابر وقوع این گونه جرائم دفاع کند. دو میان نمونه، مورد سوءاستفاده قرار گرفتن سالمندان در مکان‌های خصوصی است. این مورد ناظر بر سوءاستفاده‌های جسمی، جنسی، روانی و مالی از سالمندان است که در چارچوب خانگی واقع می‌شود. با آنکه بیشتر وقت‌ها، مورد سوءاستفاده قرار گرفتن سالمندان مسئله‌ای ناظر به خدمات رفاهی اجتماعی و پزشکی تلقی می‌شود تا مسئله‌ای ناظر به عدالت کیفری، با این حال این مسئله باعث می‌شود که اذعان نمائیم که گریزی نیست که دانش بزه‌دیده‌شناسی از رهگذر بهره‌گیری از رهیافت‌های سالمند‌شناسی در پرتو مطالعات میان‌رشته‌ای بتواند تحلیلی جامع را در این خصوص ارائه دهد. مورد سوءاستفاده قرار گرفتن نه تنها جرمی در مورد گروه سنی خاص است که به سبب مسن‌تر بودن دارای وضعیتی می‌باشند که بزه‌کار را در آستانه ارتکاب جرم علیه خود قرار می‌دهند بلکه خط قابل ملاحظه‌ای را نیز از حیث بزه‌دیدگی مجدد برای سالمندان ایجاد می‌کند، جرایم مربوط به سالمندی در افراد جامعه با جرایمی مقایسه می‌شود که ارتباطی به گروه سنی خاص نداشته و عمدتاً در بزه‌دیده‌شناسی مورد توجه قرار می‌گیرند.

مورد سوءاستفاده قرار گرفتن سالمندان از منظر روابط قدرت و وضعیت اقتصادی و اجتماعی آسیب‌پذیر سالمندانی که در معرض خطر بزه‌دیدگی قرار دارند تبیین می‌شود. ماهیت فضاهای خانگی که در آنها سالمند در کنار سایر اعضای خانواده که عمدتاً جوان هستند، زندگی می‌کنند و موسسه‌های مراقبتی و نگهداری سالمندان گاه شرایطی را فراهم می‌کنند که در آن سالمندان فقدان قدرت را تجربه می‌کنند. به طوریکه آنان ممکن است به مراقبت‌کنندگان جوان‌تر که دارای موقعیت اجتماعی و اقتصادی بالاتری هستند وابسته بوده و لذا در قبال

۱ - سالمندشناسی از منظر تعامل بین سالمندی و بزه‌دیدگی، فصلنامه حقوق پزشکی، سال سوم، شماره نهم، تابستان ۱۳۸۸ و شجری، مریلا، سالمندی و چالش‌های آن، چاپ نخست، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی ایران، ۱۳۷۸

سوءاستفاده و یا آزار و اذیت‌هایی که از سوی آنان علیه فرد سالمند ارتکاب می‌یابد نتوانند واکنشی نشان دهند.

این احساس وابستگی در سالمندان بویژه نسبت به مراقبت‌کنندگان از آنها باعث می‌شود که از سالمندان به عنوان "بزه‌دیدگان خاموش یا ساکت" یاد شود. چرا که سالمند ترجیح می‌دهد حتی رفتارهای توهین‌آمیز را تحمل نماید تا اینکه بخواهد از رهگذر طرح شکایت علیه چنین افرادی همان حداقل حمایتی را نیز که از آن برخوردار می‌باشد را از دست بدهد. بنابراین با عدم گزارش‌دهی این‌گونه جرایم که در درون موسسات نگهداری سالمندان و یا حتی درون خانواده‌ها علیه فرد سالمند رخ می‌دهد، چنین سوء استفاده‌هایی بطور عمدۀ غیرقابل کنترل و بدون مجازات باقی می‌ماند. بدین‌سان جرایم علیه سالمندان بطور عمدۀ در محیط‌های خصوصی از قبیل نهادها یا سازمان‌های مراقبت از سالمندان مانند پانسیون‌ها یا آسایشگاه‌ها واقع می‌شود و بطور مستقیم امکان روئیت این جرایم کم است. کاهش روئیت‌پذیری جرایم ارتکابی علیه سالمندان مانند سوء استفاده‌ها یا خشونت‌ها باعث شده تا این طیف از جرایم در زمرة رقم سیاه بزهکاری قرار گیرد. بدین معنا که به ندرت گزارش داده شده و کشف می‌شوند.

مبانی نظری پژوهش

نگاه دین اسلام به سالمند در جامعه

دین اسلام که از طرف پروردگار برای بشریت فرستاده شده و پرچم دار آن حضرت محمد (ص) می‌باشد، بر ستونهایی چون عدالت و تعاون، دلسوزی، نه فقط پرای انسان بلکه برای همه جانداران استوار است و پرچم دار آن را خداوند به عنوان «رَحْمَةُ لِلْعَالَمِينَ» یعنی رحمت برای همه عالیان معرفی مینماید:

«وَ مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ^۱». ما تو را جز برای رحمت جهانیان نفرستادیم.

سالمندی آن قدر در اسلام ارزشمند است که پس از ایمان به توحید و اركان آن بیان شده است.^۲ از طرفی یکی از پیامبران خدا به نام حضرت زکریا (ع) در مناجات با پروردگار عالم به آن توسل می‌نماید که اینها همه دلیل بر ارزشمند بودن پیری است:

۱- سوره انیبا، آیه ۱۰۷

۲- در چهار مورد از جمله سوره اسراء امر به احسان به پدر و مادر پس از فرمان به عبادت خداوند واقع شده است.

«ذُكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدُهُ زَكَرِيَاٰ * إِذْ نَادَى رَبَّهُ نَدَاءً خَفِيًّا * قَالَ رَبُّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظُمُ مِنِّي وَ اسْتَغْلَلُ الرَّأْسَ شَيْبًا وَ لَمْ أَكُنْ بُدْعائِكَ رَبُّ شَقِيًّا». این یادی است از رحمت پروردگار تو نسبت به بنداش زکریا در آن هنگام که پروردگارش را در خلوتگاه خواند. گفت پروردگار!^۱ استخوانم سست شده و شعله پیری تمام سرم را فرا گرفته و من هرگز در دعای تو از اجابت محروم نمی‌شدم.

«وَ قَضَى رَبُّكَ أَلَا تَعْيَدُوا إِلَّا إِيَاهُ وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغُنَّ عِنْدَكَ الْكَبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كَلَاهُمَا فَلَا تَقْلُ لَهُمَا أَفَ وَ لَا تَنْهَرْهُمَا وَ قُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا * وَ اخْفَضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ...» پروردگارت فرمان داده جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید، هر گاه یکی از آنها یا هر دو آنها نزد تو، به سن پیری برستند کمترین اهانتی به آنها روا مدار، و بر آنها فریاد مزن، و گفتار لطیف و سنجیده بزرگوارانه به آنها بگو. بالهای تو اوضع خویش را در برابر شان از محبت و لطف فرود آر...

احترام به سالمدان در قرآن که یکی از مصادیق آن والدین سالمند است از جمله مواردی است که نشان میدهد سالمندی در دین اسلام از جایگاه والا و ویژهای برخوردار است. خداوند تبارک و تعالی در ضمن آیات فوق، تکلیف تمام فرزندانی را که والدین سالخورده دارند با صراحة بیان نموده است. علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌نویسد:

اگر خداوند حکم را اختصاص به دوران پیری پدر و مادر داده از این جهت بوده که پدر و مادر، در آن دوران سخت ترین حالات را دارند و بیشتر احتیاج به کمک فرزند مینمایند، زیرا بسیاری از واجبات زندگی خود ناتوانند و همین معنا یکی از آمال پدر و مادر است که همواره از فرزندان خود آرزو میکنند، آری روزگاری که پرستاری از فرزند را می‌کردند و روزگاری دیگر که مشقات آنان را تحمل مینمودند و باز در روزگاری که زحمت تربیت آنها را به دوش کشیدند، در همه این ادوار که فرزند از تأمین واجبات خود عاجز بود آنها این آرزو را به سر میپرورانند که در روزگار پیری از دستگیری فرزند برخوردار شوند.^۲

و نیز با توجه به آیه مشخص میگردد از جمله فرمانهای ساحت پروردگار از نظر تشریع و رهبری بشر به انتظام زندگی و سعادت در دو جهان، امر به احسان و خوشرفتاری فرزندان نسبت به پدران و مادران است چه بر حسب گفتار و رفتار و معاشرت و برآوردن حاجت و نیازهای آنان در دوران سالمندی است. بنابراین خداوند برای این که انسان در سالمندی تنها

۱ - سوره مریم، آیات ۴-۲

۲ - سوره اسراء، آیات ۲۳-۲۴

۳ - محمد حسین طباطبایی، ترجمه تفسیرالمیزان، ج ۱۳، ص ۱۳۶

و بی یاور نماند، این چنین با تأکید دستور داده است که به والدین سالخورده باید احسان نمود. آنان را از خانه خود نرانیم، به آنها بد نگویید، با کمال احترام با آنان سخن بگویید، نیازشان را برآورید، در برابر آنان خاضع و متواضع باشید و همیشه آنان را دعا کنید، تا روزی که نوبت به شما رسید، فرزندانتان فرهنگ مهروزی به والدین سالمند را به خوبی آموخته باشند و عمل نمایند.

از تعمق در آیات مذکور و صدر و ذیل آن نکات زیر به دست میآید:

ریشه احسان به والدین در اعتقاد به خداوند متعال میباشد.

اهمیت و جایگاه بسیار والای احسان به والدین و تکریم ایشان در دوره سالمندی سالمدان مظهر لطف الهی هستند.

حمایت از سالمدان یک ارزش الهی و دینی است.

تواضع و خشوع در برابر سالمدان، نوعی تکریم و احترام به آنها است.

طلب خیر و برکت برای سالمدان روش خوبی برای دلجویی از آنها است.

اکرام و احترام سالمدان باید در جامعه به یک فرهنگ عمومی تبدیل شود.

اکرام سالمدان، عمل صالح، کفاره گناهان و عنایت خدا بر فرزندان در دین مبین اسلام است. برخلاف سایر ادیان که اگر احترامی برای ریش سفیدانشان قائلاند، به خاطر بالا بودن سن و ضعف‌شان میباشد نه به دلیل فرزانگی و اینکه اینان کوله باری از تجربیات هستند. اگر چه بسیاری از آداب و دستوراتشان را از دین اسلام گرفته اند.

علاوه بر آیات قرآن جایگاه سالمدان از منظر روایات نیز بسیار حائز اهمیت می باشد. از بررسی روایات به روشنی میتوان به جایگاه ویژه سالمدان در دین اسلام پی برد. اسلام به واقع برای سالمدان حقوق خاصی قایل شده و از جامعه و افراد می خواهد نسبت به ادای این حقوق کوشان باشند. پیش از هر چیز توجه به این نکته بسیار ضروری است که حقوق سالمدان و متعاقب آن وظایف ما در قبال آنان، به هیچ روی بر اساس عقایدی چون ضعف، از کار افتادگی، نیازمندی، فرتوتی و ... نیست، بلکه بیشتر مبنی بر مفاهیمی چون بزرگی، شکوه، تجربه، دانایی و ... است. به دیگر سخن، توصیه اسلام برای احترام سالمدان به انسانیت و بزرگی آنان است. از این منظر پیر و سالمند انسانی است که پیش از این که نیازمند

ما باشد، ما به او نیاز داریم. سالمند در واقع باورهای وجودی خانواده و جامعه هستند که سرد و گرم روزگار را چشیده‌اند و افراد جامعه، برای بنای یک زندگانی انسانی می‌توانند از این پشتونه حکمت، خردمندی و فرزانگی استفاده کنند. اینجاست که پیامبر گرامی میفرماید: «الشَّيْخُ فِي أَهْلِهِ كَالَّنِي فِي أُمَّتِهِ»^۱. هر پیری در میان طایفه اش همچون پیامبری در میان امتش است.

به راستی این یکی از ارزنده ترین و زیباترین تعابیری است که میتوان درباره سالمندان بیان کرد. سالخوردگان پیامبرانی هستند رهنمای راشد، پیامبرانی با پیامهایی از مهر و محبت و رسولانی که کوله باری از تجربیات گران سنگ خود را به رایگان در اختیار دیگران می‌نهند و تنها مزدی که میخواهند اندکی توجه و دلدادن به سخنان و پیام‌هایشان است. همان‌گونه که امتهای در برابر پیامبران نیز باید زانوی شاگردی زده و متواضعانه از اندوخته‌هایشان بهره مند گردیم. زیرا پیران پیامبرانند. این حدیث شریف اشاره به همان نقش محوری، فروغ بخشی، صفا آوری، هدایت و ارشاد، تجمع و الفت است که در وجود آنان نهفته است. پس اگر بزرگترها در فامیل و خانواده، چراغ روشنی بخش و محور وحدت و همدلی و عامل انس و ارتباط و رفت و آمدهای خانوادگی اند، باید این جایگاه، محفوظ بماند و مورد حراست و تقویت قرار گیرد^۲. پیامبر گرامی اسلام (ص) و به تأسی از آن حضرت، ائمه اطهار، سفارشها و سخنان بسیار زیاد و متنوعی درباره احترام و بزرگداشت سالخوردگان بیان نموده اند که به برخی از آنها اشاره مینماییم. رسول اکرم (ص) درباره احترام به شخصیت کهنسالان فرموده است:

«مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِجْلَالُ ذِي الشَّيْءَةِ الْمُسْلِمِ»^۳. یکی از صور تکریم و تعظیم ذات اقدس الهی احترام و تجلیل سالخوردگان مسلمان است.

سالمدان از نگاه حکومت و قانون اساسی

سالمند افرون بر داشتن حقوقی بر گردن خانواده و اجتماع، حقوقی نیز بر گردن حکومت دارد. سالمندان امروز همان جوانان و میانسالان شاداب و سرزنشه دیروز کشور هستند که با تکیه بر نیروی جوانی خود، چرخ‌های اقتصاد و تولید را به گردش درآورند و با دفاع از مرزها و ارزش‌ها، امنیت و آسایش را به مردم، هدیه دادند، اینکه به رنج روزگار آسیب دیده اند، دولت مردان حق شناسی تلاش‌های گذشته آنان را پاس دارند و جایگاه سالمندان را

۱ - عبدالله جوادی آملی، مفاتیح الحياة، قم، اسراء، چاپ پنجم، ۱۳۹۱، صص ۳۹۷-۳۹۸.

۲ - جواد محدثی، اخلاق معاشرت، قم، بوستان کتاب، چاپ پنجم، ۱۳۸۲، ص ۲۹۷.

۳ - محمدبن یعقوب کلینی، اصول کافی، ترجمه محمد باقر کمره‌ای، تهران، اسوه، ۱۳۸۶، ج ۶، ص ۱۵۸.

در جامعه ارتقاء دهنده. امام علی (ع) در نامه تاریخی خود به مالک اشتر، درباره وظیفه دولت مردان در برابر سالمندان و محروم‌مان جامعه به صراحةً می‌فرماید: از یتیمان خردسال و پیران سالخورده که راه چاره‌ای ندارند و دست نیاز بر نمی‌دارند، پیوسته دلچسبی کن که مستولیتی سنگین بر دوش زمام داران است. درباره وظیفه دولت نسبت به سالمندان در اصل ۹۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده: برخورداری از تامین اجتماعی از نظر بازنیستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک افراد کشور تامین نماید. و نیز در اصل ۱۲ آمده: دولت موظف است حقوق زنان را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید، از جمله ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست.

دولت جمهوری اسلامی ایران که به وظایف دینی خویش عمل نموده برای بهتر نمودن حقوق سالمندان، نهادهایی در قالب کمیته امداد امام خمینی (ره)، بهزیستی و خانه سالمندان بنا نهاده تا در چنین نهادهایی، سالمندان به آنان مراجعه و از حقوق مادی و معنوی خویش بهره مند شوند که این کار مناسبی است و انصافاً می‌توان گفت که چنین نهادهایی در امر رعایت سالخورده‌گان و حقوق ایشان گام‌های خوبی برداشته‌اند. از جمله در خانه‌های سالمندان که در برخی کشورها وجود دارند سالمندان در آن‌ها پناه داده شده با نظمی خاص در آن جا پرستاری و نگهداری می‌شوند. مسکن، لباس، غذا و درمان ایشان فراهم می‌شود و نیز در کمیته امداد امام خمینی، سالمندان مستمری به نام پیرانه دریافت می‌کنند.

تأثیر رسانه بر روابط و توسعه اجتماعی

استفاده از رایانه‌های خانگی به عنوان رسانه جدید نه تنها می‌تواند مهارت‌های شناختی و آکادمیک را تحت تاثیر قرار دهد همچنین می‌تواند در شکل دادن به تعاملات اجتماعی و توسعه ارتباطات اجتماعی نیز تاثیر بگذارد. در تعامل افراد با یکدیگر، یک عارضه آشکار شده است و آن تفاوت فرد استفاده کننده از کامپیوتر با پدر و مادر ستی خود است.

اثرات اجتماعی برقراری ارتباط از طریق اینترنت

استفاده از کامپیوتر در برقراری ارتباط با دیگران به طور فزاینده‌ای در حال گسترش است. اغلب جوانان تماس‌های اجتماعی آنلاین برقرار می‌کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که اثرات اجتماعی چنین ارتباطاتی بستگی به این دارد که آیا این ارتباط با خانواده و دوستان است یا با غریبه‌ها و آشنایان؟

استفاده ۶۰ درصد ایرانی‌ها از اینترنت^۱

آخرین آمارها از تعداد کاربران اینترنت در ایران نشان می‌دهد که ۶۰ درصد مردم از اینترنت استفاده می‌کنند؛ ۴۰ درصد کاربران اینترنت در گروه سنی ۲۰ تا ۹۲ سال قرار دارند و اینترنت تلفن همراه بیشترین پارامتر اتصال به اینترنت در ایران است. به گزارش مهر، مرکز مدیریت توسعه ملی اینترنت در آخرین گزارش خود، شمار کاربران اینترنت در ایران را تا پایان ۶ ماهه نخست سال ۱۹ بالغ بر ۵۴ میلیون و ۵ هزار و ۴۴۶ نفر اعلام کرده است که به وسیله پارامترهایی چون اینترنت دایل آپ، اینترنت LSDA، اینترنت تلفن همراه SRPG وایمکس و فیبرنوری به شبکه متصل می‌شوند.

براساس این آمار ضریب نفوذ اینترنت در کشور ۹۵,۵ درصد است که ۶۳/۶۴ درصد آن را کاربران اینترنت تلفن همراه SRPG تشکیل می‌دهند؛ به این ترتیب حدود ۷۲ میلیون و ۱۸۵ هزار و ۹۹۷ کاربر با تلفن همراه به اینترنت متصل می‌شوند. در همین حال کاربران اینترنت دایل آپ با ۶ میلیون و ۴۳۹ هزار و ۰۶۷ کاربر حدود ۹/۷۱ درصد از کل اتصالات اینترنت را به خود اختصاص داده و شمار مشترکان اینترنت LSDA نیز بر مبنای این آمار، ۳ میلیون و ۵۱۵ هزار و ۰۸۹ با ضریب نفوذ ۴/۵۶ درصد است. در این رده بندی، سهم اینترنت وایمکس از مجموع اتصالات به اینترنت در ایران ۱/۵۱ درصد با ۷۶۸ هزار و ۵۰۱ نفر و سهم اتصال از طریق فیبرنوری به اینترنت ۸/۷۰ درصد با ۶ میلیون و ۶۰۱ هزار نفر کاربر اعلام شده است.

همچنین براساس آخرین آمار به دست آمده در مرکز، ۵ استان تهران، اصفهان، تبریز، یزد و شیراز از حیث ضریب نفوذ اینترنت بیشترین کاربر را به خود اختصاص داده اند و ۴۰ درصد کاربران اینترنت در ایران را نیز گروه سنی ۲۰ تا ۹۲ سال، ۳۰ درصد را گروه سنی ۳۰ تا ۴۴ سال، ۵۱ درصد کاربران را گروه سنی ۵۴ تا ۹۵ سال، ۱۰ درصد کاربران را گروه سنی ۱۰ تا ۹۱ سال، ۳ درصد را گروه سنی ۱ تا ۱۰ سال و ۲ درصد را گروه سنی بالای ۶۰ درصد تشکیل می‌دهند.

جدول ۵: گروه سنی کاربران اینترنت

درصد از کل	گروه سنی
۳	۰-۱۰ سال
۱۰	۱۰-۱۹ سال
۴۰	۲۰-۲۹ سال
۳۰	۳۰-۴۴ سال
۱۵	۴۵-۵۹ سال
۲	بالای ۶۰ سال

(<http://www.asriran.com/fa/news/267888>)

براساس آمارهایی که پیش از این برای سال ۹۰ اعلام شده بود تا پایان سال ۹۰ شمار کاربران اینترنت ۳۲ میلیون و ۶۹۶ هزار نفر و ضریب نفوذ اینترنت در ایران ۴۳/۲۳ درصد بود که ۱۸/۸ درصد از کاربران با تعداد ۱۴ میلیون و ۲۵۹ هزار نفر را کاربران GPRS به عنوان بیشترین کاربران اینترنت در ایران تشکیل داده بودند.

شبکه‌های اجتماعی

شبکه اجتماعی عرصه تجربه و عمل و گسترش تعاملات از فرد به جمع در عرصه‌های گوناگون اقتصاد از طریق ایجاد ارتباط بین افراد جامعه است. شبکه‌های اجتماعی را مظهر عرصه عمومی دوران مدرن می‌دانند؛ به عبارت دیگر شبکه اجتماعی نوع جدیدی از شکل‌گیری سازمان اجتماعی نوین است که به صورت خودجوش در بستر ارتباطات مجازی به وجود آمده است. این سازمان اجتماعی نوین در درون خود ارتباطی تنگاتنگ با سرمایه اجتماعی دارد؛ زیرا سرمایه اجتماعی را رابت پاتنام وجود گوناگون سازمان اجتماعی نظری اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها تعریف می‌کند که می‌توانند کارایی جامعه را بهبود بخشنند و در نهایت موجب تحقق اهداف جامعه شوند (عظیمی، ۱۳۸۷: ۱۰۳). در واقع سرمایه اجتماعی به پیوندهای میان اعضای یک شبکه به عنوان منبعی با ارزش اشاره دارد که با خلق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضاء می‌شود و این تعریف قرابت زیادی با کارکردهای نهادهای اجتماعی دارد. سرمایه اجتماعی نزد جامعه‌شناسان، عبارت است از روند شکل‌گیری

روابط بین افراد که به تشکیل گروه‌ها، شبکه‌های اجتماعی، شکل‌گیری هنجارها، مقررات، ارزش‌ها، اعتماد عمومی و گسترش همکاری‌های بین افراد به منظور دستیابی به منافع مشترک می‌انجامد. لیکن مفهوم سرمایه اجتماعی را به مثابه منابع نهفته در ساختار اجتماعی تعریف می‌کنند که با کنش‌های هدفمند برای افراد قابل دسترسی است (Leant, ۱۹۹۱: ۷۸).

منابع نهفته و موقعیت‌های شبکه‌ای را دو عنصر اصلی مفهوم سرمایه اجتماعی می‌دانند که در ساختار اجتماعی دو نوع «منابع شبکه‌ای» و «منابع ارتباطی» را معرفی می‌کند. لین معتقد است، سرمایه اجتماعی می‌کوشد هر چیزی را که رفتار شخصی یا جمعی ناشی از شبکه‌های روابط، عمل مقابله اعتماد و هنجارهای اجتماعی تسهیل کند را به وجود آورد؛ بنابراین شبکه‌های اجتماعی در ماهیت کارکردی خود مرتبط با سرمایه‌های اجتماعی در جوامع هستند و از آنجا که لایه‌بندی اجتماعی یکی از مسائل شبکه‌سازان اجتماعی است.

به عبارت دیگر شبکه‌های اجتماعی را می‌توان جهانی به موازات دنیای واقعی تعریف کرد که در آن افراد اگرچه راهی ندارند جزء معرفی شخصیت واقعی خود، لیکن در شخصیت پردازی خود و نحوه ارتباط با دیگران به صورت مجازی دارای ابزارهایی هستند که در جهان واقعی فاقد چنین ابزارهایی می‌باشند. از طریق این شبکه‌ها، افراد جامعه می‌توانند از دیدگاه‌های مردم مطلع شوند. آموزشگران می‌کوشند با دانش‌آموzan ارتباط برقرار کنند و اجتماعاتی مبتنی بر دانش اشتراکی بسازند. اینترنت به روش‌های بسیاری در حال ارائه یک عرصه عمومی از نوع نسل بعدی است، لکن لایه‌بندی اجتماعی در سراسر جهان شایع است. رسانه‌های اجتماعی به شکلی جادویی نابرابری را از بین نمی‌برند، بلکه آنچه را در زندگی روزمره رخ می‌دهد بازتاب می‌دهند و تقسیم‌بندی‌های اجتماعی را مرئی می‌سازند. آنچه در شبکه اینترنت شاهد هستیم، اموال این سایت‌های خاص نیستند، بلکه الگوی اقتباس و توسعه‌ای هستند که وقتی مردم آنها را می‌پذیرند، ظهور می‌یابند. افراد سوگیری‌های خود را با خود به داخل این سایت‌ها می‌آورند و از آنها حمایت می‌کنند؛ بنابراین برای کامیابی در جهانی که به طور روزافزون در حال دیجیتالی شدن است، حضور فعالانه در رسانه‌های اجتماعی گریزناپذیر است (Currie, ۲۰۱۱).

کارکردهای شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی به دلیل حضور پررنگی که در زندگی اجتماعی امروزه مردم داشته و نقش‌های گوناگونی که بر عهده می‌گیرند، دارای کارکردهایی هستند از جمله:

شبکه‌های اجتماعی به طور روزافزون مورد استفاده قرار می‌گیرند تا عقیده‌ها را منعکس کنند و

نیز ابزاری برای تسهیم اطلاعات در میان این جوامع باشند. در جهان شبکه‌های اجتماعی که از جمله رسانه‌های اجتماعی به شمار می‌روند، خبرها به واسطه تفکیک جامعه به اجتماعاتی با حوزه‌های علاقه و سلیقه مختلف، خبرهای هر حوزه بسیار سریع‌تر و گستردگر و مؤثرتر منتشر می‌شوند؛

امروز دیگر مخاطبان که حالا دیگر باید آنها را کاربران نامید، می‌خواهند در در فرآیندهای مشارکتی مربوط به اخبار اعم از تولید، انتشار و کامنت گذاشتن نقش داشته باشند. در تحقیقات سال گذشته مؤسسه تحقیقاتی پیو در مورد «امکانات خبری اینترنت و تلفن همراه و تغییرات آن بر ذائقه مصرف‌کنندگان اخبار» نیز مشخص شد که «حدود ۳۷ درصد از کاربران عملاً در این فرآیندهای مشارکتی نقش داشته‌اند. بیشترین آمار مربوط به کسانی است که برای اخبار و گزارش‌های خبری آنلاین و مطالب وبلاگ‌ها، نظراتشان را نوشتند؛

رسانه‌های اجتماعی و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، نقشی جدی در ارائه خبرهای فوری و توزیع اطلاعات جزئی ایفا می‌کنند. برای مثال وقتی بلایای طبیعی اتفاق می‌افتد، توصیف رویداد همراه با اطلاعات جزئی لحظه به لحظه آن در شبکه‌های اجتماعی توزیع و تسهیم می‌شود. برای مثال نخستین خبرها از زلزله شیوان در چین نه گزارش‌های حرفة‌ای گزارشگران خبری، بلکه مشاهدات شاهدان عینی بود که روی توییتر فرستاده بودند. برخی شبکه‌های خبری بزرگ دنیا مثل بی‌بی‌سی، نخستین اخبار مربوط به زلزله کشور چین را از توییتر گرفتند (Shirky, ۲۰۰۹).

استفاده از قابلیت‌های رسانه‌های اجتماعی تنها کارکرد اطلاع‌رسانی به عموم ندارد بلکه بی‌شک باعث ارتقای عملکرد سازمان‌ها و نهادها در بحران‌ها و شرایط عادی می‌شود. این مهم، به صراحت از سوی وبلاگ رسمی وابسته به صلیب سرخ امریکا تصریح شده است (Emergency Social Data Summit, ۲۰۱۰).

در جامعه با رشد رسانه‌های اجتماعی الگوهای ارتباطی پویا و پیچیده شکل می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، ویژگی شبکه‌ای ارتباطات در شبکه‌های اجتماعی، یک ساختار شبکه‌ای ایجاد می‌کند که در آن تمرکز‌زدایی و غیرخطی بودن، عناصر اصلی است.

نظریه تزریقی (گلوله)

نظریه تزریقی نامی است که محققین ارتباطی به نخستین فرضیاتی که درباره تاثیر رسانه‌ها ای همگانی ارائه شد، نهادند که به این نظریه، نظریه گلوله نیز گفته می‌شود. این نظریه مصدق تاثیر مطلق محتوای رسانه‌ای بر نگرش و رفتار مخاطبان است. بر اساس این نظریه مخاطبان

در برابر قدرت رسانه‌ها، موجوداتی منفعل و کاملاً تاثیر پذیر هستند و اگر پیام مناسب را از طریق رسانه‌ها به مخاطبان تزریق کنند آن‌ها رفتارهای مورد انتظار را انجام خواهند داد و آنها پیش‌بینی می‌کنند که پیام‌های ارتباط جمعی بر همه مخاطبانی که در معرض آنها قرار می‌گیرند اثرهای قوی کم و بیش یکسان دارند (بهرامی کمیل، ۱۳۹۱: ۲۴). به طوری که جریان اطلاعات قوی و منسجم که به صورت مستقیم از یک منبع قدرتمند بر مخاطب یا دریافت کننده پیام می‌رسد همچون گلوله از دهانه یک تنگ که در اینجا منظور رسانه‌ها هستند به مغز مخاطب و دریافت کننده آن شلیک می‌شود. در این دیدگاه رسانه یک منبع قدرتمند و خطرناک تلقی می‌شود چرا که گیرنده یا مخاطب در مقابل هرگونه تاثیر پیام ناتوان است و هیچ راهی برای فرار از تحت تاثیر قرار گرفتن در مقابل پیام در این مدل دیده نمی‌شود. (کرمانی، ۱۳۹۰: ۳۴۰) در این نظریه اساس مدل گلوله‌ای را دو عامل «محركه» و «عکس العمل» تشکیل می‌دهند و به مدل «محركه-پاسخ» مشهور شده است. مشخصات اساسی این مدل را می‌توان به صورت زیر نمایش داد:

عکس العمل	دریافت کننده	پیام	Receiver	Message
Reaction				

نمودار ۱ : مدل محركه-پاسخ

طبق مدل فوق پیام از طریق رسانه به دریافت کننده متقال و سپس دریافت کننده آن از خود عکس العمل نشان می‌دهد. این مدل، کم و بیش، هم در مورد اثر گذاری «با قصد» و هم «بدون قصد» دارای کاربرد برابر است. مک‌گوایر با استفاده از فرآیند اساسی همین مدل، دیدگاه پیچیده تری را پیشنهاد کرده است. این مدل دارای ۶ مرحله و بدین قرار است:

اثر رفتار	نگهداری	پذیرش	درک	توجه	ارائه
نمودار ۲ : مدل مک‌گوایر					

تحلیل مک‌گوایر گویای این مساله است که مدل «محركه-پاسخ» ناگزیر به ایجاد تغییراتی در ساختار تئوریک بود تا به نحوی بتواند جنبه‌هایی چون «انتخاب، توجه، تعبیر، پاسخ و نگهداری» را به اصل تئوری اضافه کند و ظاهر پیچیده تری بدان بدهد. مدل فوق بسیار واقع‌گرا و دارای قدرت پیش‌بینی کننده است و وقوع هر گونه پاسخ شفاهی یا یک اقدام رفتاری

را موكول به حضور يك عامل محركه می مناسب پيام می داند. با وجود اين، فرض اساسی در اين مدل، کم و بيش همان تاثير گذاري مستقيم است که مطابق با قصد فرستنده پيام انجام می شود (مهرداد، ۱۳۸۸: ۱۵۹).

بنابر آنچه که در تشریح نظریه تزریقی آمده است ویژگی های اصلی این نظریه بدین قرار است:

مخاطبان به طور مستقيم و بدون ميانجي ساختار اجتماعي يا گروهي با رسانه ها در ارتباط هستند.

مخاطبان به صورت مجموعه همسان و يکپارچه و از نظر وزن و ارزش برابر فرض می شود به طوريکه ویژگي هاي متمايز فردی و اجتماعی آنها نادیده گرفته می شود.

طبق اين نظریه رسانه ها قدرت تاثير گذاري بالايی دارند(مک کوایل و ویندا، ۱۳۸۸: ۷۲).

يافته هاي پژوهش

نقش رسانه ها در شناخت مشکلات سالمendi

رسانه ها با توجه به توانمندي و قابلیت های که دارند يکی از عوامل بسیار مهم در دگرگونی ارزش ها، باورها و معیارهای ملی به شمار می روند . چرا که قادرند با برنامه ریزی های دقیق و کنترل شده، اندیشه های مردم یک جامعه را شکل دهند و رفتار آنان را بر اساس سمت و سوی دلخواه خود پیش ببرند. این امر در دنیای امروز که گروه های اولیه جای خود را به گروه های ثانویه داده اند و روابط عاطفی و چهره به چهره رنگ باخته اند، بسیار ملموس است و مردم را پیش از پیش تحت تأثیر قرار می دهد و موجب سنگین شدن مسئولیت رسانه ها و صاحبان و گردانندگان آن می شود. (ساروخانی، ۱۳۸۳، ص ۶۵)

در کنار تأثیری که رسانه ها بر آحاد جامعه دارد، تأثیر آن را بر نهاد خانواده می توان به صورت ویژه و نظاممند و قابل تأمل بیشتر است در نگرش نظاممند به موضوع ها و مسائل مربوط به خانواده و کارکردهای آن، نقش نهادهای موازی مانند رسانه ها و مهمتر از همه تلویزیون را نمی توان نادیده گرفت. تلویزیون امروز، فرآگیرترین رسانه می باشد که به لحاظ نقش و جایگاهی که در خانواده ها دارد، عضوی از آنها تلقی می شود با ورود تلویزیون به خانواده، تغییرات معین در شیوه رفتاری افراد خانواده ایجاد شده است چنان که بیشتر گردد همایی شبانه خانواده، به دور تلویزیون و برای برنامه های آن می باشد. (اعزازی، ۱۳۸۱، ص ۵۳)

بسیاری از صاحبنظران علوم ارتباطات و پژوهشگران علوم اجتماعی، هنگام تبیین و بررسی جایگاه تلویزیون در خانواده، آن را یکی از اعضای خانواده قلمداد کرده‌اند که وابستگی دیگر اعضای خانواده به آن، به خوبی ملموس و محسوس است. امروزه یکی از مهمترین رسانه‌های تأثیر گذار بر خانواده‌های ایرانی را می‌توان رسانه صدا و سیما دانست. صدا و سیما به دلیل برنامه‌های رایگان و در دسترس بودن برای تمام مردم کشور، فراگیرترین رسانه ایران است که با توجه به قابلیت‌های صوتی و تصویری، امکان تأثیرگذاری قبل توجهی بر اندیشه، گرایش و رفتار مخاطبان نسبت به افراد سالمند در درون خانواده دارد و مهارت‌ها و آموزش‌های لازم در این خصوص را از دریچه تلویزیون می‌شود در اختیار خانواده‌ها قرار داد. از آنجایی که همه ما پس از طی دوران جوانی و دوره‌های طولانی بزرگسالی به بازنیستگی می‌رسیم، اما کمتر پیش می‌آید که قبل از تجربه این دوران خودمان را به جای فرد سالمند قرار دهیم و برای همین است که درک ما از شرایط روحی و نیازهای عاطفی آنان کمتر می‌شود. وقتی صحبت از مراقبت و نگهداری از پدر و مادر سالمندان به میان می‌آید، گمان می‌کنیم چون آنها را دوست داریم، این مراقبت بسیار ساده است. برای همین با یک نگرش سنتی با آنها که پا به سن گذاشته‌اند رفتار می‌کنیم. رفتارهایی که گاهی مناسب سن والدین سالمند (چه سالم و چه بیمار و یا معلول) نیست. گاهی اوقات ما سعی داریم همانطور که از فرزندان مراقبت می‌کنیم با آنها برخورد کنیم و فراموش می‌کنیم که ما هرگز نمی‌توانیم والد پدر و مادر خود باشیم و مراقبت از آنها به مهارت‌های خاصی نیاز دارد، این مهارت‌ها باید در تک‌تک رفتارهای ما نمود داشته باشد این مهارت‌ها آموختنی هستند. رسانه‌ها به عنوان بهترین ابزار برای آموزش این نوع مهارت‌ها می‌باشند. خانم دکتر بدرالسادات بهرامی روانشناس و مشاور خانواده در خصوص مهارت برخورد با سالمندان و رفتارهایی که شایسته مقام آنهاست، می‌گوید: دوره سالمندی هم مانند و دوره دیگری در زندگی خصوصیات و دغدغه‌های مربوط به خود را دارد و بسته به اینکه ما در سالمندی اولیه باشیم (بین ۶۰ تا ۷۵ سالگی) یا در سالخورده‌گی یا کهنسالی (از ۷۵ سالگی به بالا) نیازها و شرایط روحی و جسمی ما متفاوت خواهد بود. نکته مهم در مورد رفتار با سالمندان این است که ما باید همواره در ذهن خود یادآوری کنیم که این سالمند (پدر، مادر یا هر عضو دیگر خانواده) به دلیل ضعف قوای جسمانی و آسیب‌پذیری در برابر بیماری‌ها به شدت نگران و مضطرب است که مبادا سلامت او به مخاطره بیفتد. از سوی دیگر و علاوه بر این نگرانی، به خاطر تغییر شرایط زندگی و کم مشغله تر شدن نسبت به گذشته‌ها، این افراد تا حدی دچار کاهش اعتماد به نفس می‌شوند. بنابراین همواره در تلاش هستند و با این درگیری ذهنی می‌کوشند که به خود و اطرافیان بگویند هنوز هم مانند گذشته فرد مؤثری هستند. بنابراین خانواده باید تلاش نمایند با کسب مهارت‌های گوناگون از طریق پیام‌های رسانه‌ای به فرد سالمند کمک نماید که از نظر ذهنی، آسودگی لازم در

خصوص جایگاه قبلی خود یعنی مؤثر و مفید بودن در خانواده را داشته باشد. در نتیجه با کاهش اضطراب سالمند جایگاه او به مخاطره نخواهد افتاد و به کاهش اعتماد به نفس در خود چار نخواهد شد.

راهکارها و نتایج

رسانه‌های گروهی با استفاده از نتایج پژوهش‌ها در جهت آگاه نمودن هر چه بیشتر خانواده‌ها از مراحل سالمندی، ارزش نهادن به این گروه سنی و تغییر نگرش منفی آنان و سایر افراد جامعه، گامی مثبت بردارند.

- برنامه ریزی برای افزایش سطح اطلاعات و آگاهی‌های بهداشتی سالمدان و خانواده‌ها از طریق صدا و سیما، جراید علمی و رسانه‌های دیجیتال.

- استفاده از تبلیغات در رسانه‌های گروهی توسط فیلم و سریال‌های تلویزیونی در خصوص حفظ احترام به سالمدان.

- اقدامات تبلیغی و ترویجی برای تبیین نقش، جایگاه، شأن و منزلت افراد سالمند در ساختار جامعه.

- قوانین حمایت از سالمدان در کشور، متاسفانه به طور کلی جامع و کامل نبوده و بسیاری از مسایل و مشکلات سالمدان کشور با توجه به بافت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی نادیده گرفته شده‌اند. همچنین رشد جمعیت سالمدان در این عرصه ایجاد شده است. سازمان و انجمن‌ها با یک بررسی جامع و کافی نیازهای جمعیت سالمند را بررسی کرده و قوانین متناسب را به قوه مقننه پیشنهاد نمایند.

- به منظور توسعه مراقبت‌های بهداشتی از سالمدان و کاهش هزینه‌ها و افزایش سهولت دسترسی همگان به خدمات موردنظر، پیشنهاد می‌شود که دامنه فعالیت موسسات خصوصی و خیریه با حفظ نظارت مرکزی گسترش یابد و مجوز تاسیس خانه سالمدان و مراقبت بسیار از سالمدان براساس ضوابط علمی و منطقی به افراد متخصص و ذی صلاح داده شود.

- ارزیابی واقع بینانه از امکانات مالی خانواده‌هایی که از افراد مسن نگهداری می‌کنند، به منظور ارایه کمک مالی و آموزش‌های لازم به خانواده‌های نیازمند.

- آماده نمودن بزرگسالان برای یک بازنیستگی مشمر از نظر شغلی و اجتماعی و ایجاد تسهیلات لازم برای بهره‌گیری از خدمات و تجربیات مفید و سازنده سالمدان در جامعه.

- به کارگیری سازوکارهایی برای پیشگیری از احساس انزوا و گوشه‌گیری در افراد سالمند.
- تقویت نهادهای عمومی دولتی و NGO‌های حامی سالمندان.
- وضع قوانین حمایت از سالمندان توسط سازمان‌های رفاهی.
- نهادینه کردن احترام به آنان در بین کودکان نوجوانان و جوانان از طریق آموزش در کتب درسی در سطوح مختلف.
- تلاش برای حل مشکلات اقتصادی سالمندان به منظور استحکام روابط خانوادگی و کاهش مشکلات خانواده‌ها.
- تشکیل گروه‌ها و انجمن‌های سالمندی در سه سطح محلی و منطقه‌ای و ملی به منظور رسیدگی هر چه بیشتر به مشکلات اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی آنان و ارتباط مستمر سالمندان جامعه با یکدیگر.
- فراهم نمودن امکاناتی برای مردم به منظور پس انداز قسمتی از درآمد برای مخارج دوران پیری.
- پیش‌بینی حمایت‌های بیمه‌ای خاص در مقابل خطراتی که سالمندان بیشتر با آن مواجه‌اند.
- ایجاد فرصت‌های تفریحی (زیارتی- سیاحتی) برای سالمندان.
- باید افراد مسن و مخصوصاً در آستانه سالمندی، تحت آموزش‌های اجتماعی خاص دوران سالمندی به وسیله متخصصان مسائل اجتماعی مشاوره‌ای قرار گیرند.
- خانواده‌های دارای سالمند به وسیله مشاوران خانواده و رسانه‌های همگانی با مشکلات دوران سالمندی و مراقبت از آن‌ها آشنا شوند.
- باید مراکزی تحت عنوان باشگاه‌های روزانه سالمندی با هدایت و رهبری خود سالمندان، مخصوصاً سالمندانی که در موقعیت درخشنادی در زمینه علم، هنر، صنعت و ادب بوده‌اند، با حمایت دولت تشکیل شود و با ایجاد انگیزه‌های لازم ورزشی، تفریحی و هنری موجبات همگرایی افراد مسن، جوان و سالمند فراهم گردد.
- حل مسئله سالمندی از عهده تنها یک سازمان و نهاد بر نمی‌آید و ترکیب توانمندی‌ها و دخالت تمامی بخش‌ها اعم از دولتی و خصوصی را می‌طلبد، دولتها از طریق تخصیص امکانات

موسیسات دولتی با کمکهای سازمانهای بین المللی نهادهای غیر دولتی و بخش خصوصی و از همه مهتر مشارکت خود سالمندان قادر به اجرای این تعهدات خواهد بود.

- سیاست گذاری در زمینه کاهش بزه دیدگی و ترس از جرم در سالمندان باید در راستای اتخاذ تدبیر آموزشی باشد به ویژه با جهت دهی به سمت اصلاح پیش فرضهای نادرستی که ممکن است در ذهن سالمندان به صرف کهولت سن شکل گرفته باشد و منجر به افزایش احساس عدم امنیت و ترس از جرم در آنان شود.

- تدبیر پیشگیرانه به طوری که حمایت بیشتری در جامعه از سالمندان به عمل آید به آنان کمک خواهد کرد که احساس امنیت بیشتری داشته باشند. پیشگیری های وضعی یا محیط مدار از قبیل طرح های نگهبانی و دیده بانی در محل های مسکونی که عمدتاً بازنیستگان و سالمندان در آنجا زندگی می کنند به ویژه از طریق مشارکت دهی جوانان در طرح های امنیت اجتماعی برای سالمندان از رهگذر اتخاذ رویکردی بین نسلی و مشارکتی مفیدتر از تمرکز بر تنها یک گروه سنی خواهد بود.

- این شیوه ها باعث می شود تا گروههای سنی مختلف در کنار یکدیگر قرار بگیرند در حالیکه عدم مشارکت آنان و عدم برقراری تعامل بین نسلی منجر به افزایش احساس ترس سالمندان از اینکه مورد اذیت و آزار از سوی جوانان قرار بگیرند، فراهم شد در اولویت قرار دادن سیاست های فقر زدایی در برنامه های دولت، آموزش همگانی در مورد نیازها و ویژگی های سالمندان، تحت پوشش قرار دادن تمام سالمندان به ویژه خدمات تامین اجتماعی و پرداخت مستمری، کاهش خشونت خانوادگی و اجتماعی و غیره تاثیر بسزایی در کاهش بزه دیدگی سالمندان و بهبود وضعیت آنان داد.

- آموزش دادن به جوانان جهت درک فرایند پیری، شناخت ویژگی های روحی سالمندان و یادگیری نحوه برخورد محترمانه با سالخوردگان در خانواده و جامعه

- آموزش دادن به میان سالان (سالمندان آینده) به منظور ایجاد آمادگی ذهنی و روانی در آنان نسبت به مسائل و مشکلات سالمندی و نحوه رویارویی با این مشکلات

- آموزش دادن به سالمندان جهت شناخت مسائل و مشکلات جسمی و روحی خاص دوران پیری به منظور آماده سازی آنان برای مقابله با این مشکلات و یادگیری راههای بیرون رفت از بحرانهای میان نسلی

- تقویت گروه آموزشی طب سالمندی در مراکز دانشگاه به منظور تربیت نیروهای متخصص

در زمینه مسایل و مشکلات جسمی و روحی و روانی سالمندان

- تاسیس مرکز پژوهش سالمندی به منظور نیازمندی این قشر جامعه شناسایی علمی مسایل سالمندان و ارائه راهکار علمی و عملی برای حل مشکلات آنان
- ایجاد مشاغل مناسب و سبک متناسب با توانایی جسمی و روحی سالمندان در جهت تقویت اعتماد به نفس و بهبود وضعیت مالی آنان و بازیابی استعدادهایشان در این دوران
- بازنگری در قوانین و مقررات مربوط به دوران سالمندی به منظور بهبود جایگاه و عدالت اجتماعی و اقتصادی آنان
- حمایت از تشکیل و تقویت سازمان‌های مردم نهاد ویژه سالمندان. این سازمانها می‌توانند با اهداف پژوهشی، تفریحی، آموزش حمایتی و مراقبتی از سایر گروههای سنی جامعه و متخصصان ذیرباط کمک بگیرند.
- اجرای طرح پایلوت شهر دوستدار سالمند در کشور حدائق در سه مورد از شهرستان‌های کشور.
- ایجاد یک مجتمع مسکونی بازنشستگان سالمند در کشور
- ایجاد و راه اندازی حدائق یک مجموعه یا مجتمع از انواع خدمات و مراقبت‌های سالمندی در کشور
- ایجاد یک بیمارستان سالمندی و احداث یک مرکز مراقبت از سالمندان مبتلا به دماسن در کشور بر اساس استانداردهای جهانی با مشارکت بخش خصوصی و خرید در کشور
- انجام بررسی‌های ملی در سطح کلیه استانهای کشور جهت تعیین وضعیت سالمندان کشور و برنامه ریزی‌های بلند مدت و کوتاه مدت هدفمند به عنوان یک ضرورت پیشنهاد می‌شد.
- دستیابی به بانک اطلاعاتی فوق از طریق شاخصهای سلامت جسمانی، روانی، اقتصادی و اجتماعی و آگاهی از میزان بروز و شیوع بیماریها و اختلالات دوران سالمندی، میزان استفاده از خدمات و مراقبت‌های سالمندی و ... ممکن خواهد بود.
- برنامه ریزی جهت جایگزینی نسلی از طریق سیاست‌های جمعیتی هرم سنی نسل جوان کشور به واسطه ازدواج و تولید مثل برای جلوگیری از بحران کهن‌سالی در نسل‌های آینده.

منابع

قرآن کریم

اعزاری، شهلا (۱۳۸۱)، خانواده و تلویزیون ، تهران؛ مدنیز.

تافلر، الوین (۱۳۷۳)، شوک آینده، ترجمه حشمت‌الله کامرانی، تهران: چاپخانه گلشن.

جوادی آملی، عبدالله ، مفاتیح الحیاء، قم، اسراء، چاپ پنجم، ۱۳۹۱، صص ۳۹۷-۳۹۸.

ساروخانی، باقر (۱۳۸۳)، جامعه شناسی ارتباطات تهران - اطلاعات.

سالمندشناسی از منظر تعامل بین سالمندی و بزه‌دیدگی، فصلنامه حقوق پژوهشی، سال سوم، شماره نهم، تابستان (۱۳۸۸).

سایت سازمان بازنیستگی کشور www.cspfirran.com

سایت سازمان آمار ایران www.sci.org.ir

شجری، مریلا (۱۳۷۸)، سالمندی و چالش‌های آن ، چاپ نخست، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی ایران.

طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیرالمیزان، ج ۳۱، ص ۶۳۱.

غلام زاده، زهرا (۱۳۸۸)، وضعیت معیشت در سنین سالمندی، صندوق بازنیستگی.

کریمی، یوسف (۱۳۸۲)، روانشناسی اجتماعی، تهران ، نشر ارسباران.

کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه محمد باقر کمرهای، تهران، اسوه، ۱۳۸۶، ج ۶، ص ۸۵۱

گیدنر، آنتونی (۱۳۷۶)، جامعه شناسی، ترجمع منوچهر صبوری، تهران : نشرنی.

محله دیابت و متابولیسم ایران-مهر-آبان-۱۳۹۲-دوره ۳۱-شماره ۱

محدثی، جواد، اخلاقی معاشرت، قم، بوستان کتاب، چاپ پنجم، ۱۳۸۲، ص ۲۹۷

محسنی، منوچهر (۱۳۸۲)، جامعه شناسی پزشکی، تهران - انتشارات.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) - نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مک کوائیل، دنیس (۱۳۸۰)، مخاطب‌شناسی، ترجمه مهدی متظر قائم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

میلر، توبی و جرج یودیس (۱۳۸۹) سیاست فرهنگی، ترجمه نعمت‌الله فاضلی و مرتضی قلیچ، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.

ویندال، سون، سیگنایزر، بنو، اولسون، جین (۱۳۷۶)، کاربرد نظریه‌های ارتباطات، ترجمه علیرضا دهقان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

Currie, Timothy (2011), Experiments in Location-Based Content: A Case Study of Post media's Use of Foursquare.

<http://www.asriran.com/fa/news/267888>

United Nation (2007) Word population data sheet, available in www.prbo.org